

THE PROJECT "EN ROUTE OF BULGARIAN GARDENERS" – IDEAS, RESULTS, PERSPECTIVES

Iliya Valev¹, Galya Chohadzhieva², Monika Tyutyunkova³,

ilia_valev85@mail.bg, galja_choh@abv.bg, monmar55@gmail.com

¹ Regional Museum of History – Veliko Tarnovo, Bulgaria

² Museum of History – Gorna Oryahovitsa, Bulgaria

³ Research Institute of the Bulgarians in Hungary, Bulgaria

Abstract: *The Bulgarian gardeners-abroad are no doubt one of the serious factors in the enrichment of the cultural-historical heritage in Europe during XIX and XX-th century. This historical fact is not known and accepted enough in a larger range. Because of that, at the initiative of Researching Institute of Bulgarians in Hungary at Bulgarian republic self-government in Hungary, with the basic partnership of the Regional Museum of History - Veliko Tarnovo there was organized a researching team including specialists of different scientific, cultural and educational institutions who have developed a project for making a cultural route "En route of Bulgarian gardeners". The article discusses the ideas of the project, the results achieved so far and the possible perspectives for its development..*

Keywords: Cultural Routes, European Council, Gardeners-Abroad, European Identity, Cultural Heritage.

ПРОЕКЪТ "ПО ПЪТЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАДИНАРИ" – ИДЕИ, РЕЗУЛТАТИ, ПЕРСПЕКТИВИ

д-р Илия Вълев¹, Галя Чохаджиева², Моника Тютюнкова³

¹ Регионален исторически музей – Велико Търново

² Исторически музей – Горна Оряховица

³ Изследователски институт на българите в Унгария

Резюме: *Българските градинари-гурбетчии безспорно са един от сериозните фактори в обогатяването на културно-историческото наследство в Европа през XIX и XX век. Този исторически факт обаче не е достатъчно познат и признат в по-широк мащаб. Ето защо по инициатива на*

Изследователския институт на българите в Унгария при Българското републиканско самоуправление в Унгария, с основното партньорство на Регионален исторически музей – Велико Търново, се сформира изследователски екип, включващ специалисти от различни научни, културни и образователни институции, който разработи проект за създаването на културен маршрут „По пътя на българските градинари“. Статията разглежда идеите на проекта, постигнатите до този момент резултати и възможните перспективи за неговото развитие.

Ключови думи: културни маршрути, Съвет на Европа, градинари-гурбетчии, европейска идентичност, културно наследство

Известно е, че традиционното гурбетчийство като явление с обществен, социален, културен и икономически характер е резултат от липсата или недостига на средства и възможности за препитание. Именно това кара хиляди хора да изоставят семейство, деца, родители и да тръгнат по широкия свят, за да търсят работа. Но както в миналото, така и днес, в резултат на миграциите, освен осигуряване на парични средства в личен план и натрупване на трудов опит, се получава и широк културен обмен, който прави гурбетчиите един от най-сериозните фактори за обогатяване на културно-историческото наследство на всеки народ. Безспорен фаворит в това отношение за българите през XIX и XX в. са градинарите-гурбетчии¹.

¹На българските градинари гурбетчии и на техния принос за развитието на европейската култура и селскостопанска практика са посветени много изследвания: Гинчев, Ц. Няколко думи от историята на нашето градинарство (бахчованджилък) и за уредбата на градината. – В: Труд. Кн. I. Велико Търново, 1887, (**Ginchev, 1887**); Гешов, Ив. Нашите градинарски дружества. – В: Периодическо списание на българското книжовно дружество. Год. VI, Кн. XXVII. Средец, 1888, (**Geshov, 1888**); Сираков, М. Градинарите от Търновско в странство (студия). В. Търново, 1922, (**Sirakov, 1922**); Чангова-Менихарт, П. Под слънцето на Унгария: очерк за стопанската дейност на българските градинари (1720 – 1980). София, 1989, (**Changova-Menihart, 1989**); Гюров, Ал. Единадесетвековно българско присъствие в Унгария. Будапеща, 2001, (**Gyurov, 2001**); Ганева-Райчева, В. Българите в Унгария – проблеми на културната идентичност. София, 2004, (**Ganeva-Raycheva, 2004**); Симеонова-Харгитаине, Р. Градинарската култура и дейност на българските градинари в Унгария. Будапеща, 2004, (**Simeonova-Hargitaine, 2004**); Пейковска, П. Българските общности в Унгария през XIX-XX век. Миграции и историко-демографска характеристика. София, 2011, (**Peykovska, 2011**); Янкова, В. Българите в Унгария – културна памет и наследство. Издание на Републиканското самоуправление на българите в Унгария – Будапеща. София, 2014, (**Yankova, 2014**); Русков, И. (ред.) Стопански миграции, институции и организационен живот на българите в диаспора (Сборник доклади от научна конференция). София, 2015, (**Ruskov, (ed.), 2015**); Пенчев, Вл. Българските общности в Средна Европа. Формиране, битуване, идентичности. София, 2017, (**Penchev, 2017**) и др.

Благодарение на находчивостта и предприемчивостта си, те успяват не само да разпространят нови сортове зеленчуци и да внедрят по-различни, по-ефективни и конкурентноспособни технологии в зеленчукопроизводството, но и да оставят своята уникална следа в развитието на гражданските общества в Средна и Западна Европа. В не малко европейски държави, като например Унгария, Чехия, Словакия, Австрия и др., до ден днешен живеят наследници на български градинари-гурбетчии, които не само не губят връзката си с България, но и продължават културния обмен между нашата и техните страни. Макар големите мащаби на гурбетчийското градинарство да са отдавна само спомен, това измерение на неговото значение показва, че темата не е загубила своята давност и от проекти, като този, за който става дума, има смисъл.

Инициативата за стартирането на трансграничен проект за културен маршрут под надслов "По пътя на българските градинари" институционално принадлежи на Изследователския институт на българите в Унгария при Българското републиканско самоуправление в Унгария, който се обърна към Регионален исторически музей – Велико Търново² за партньорство. При разработването на съдържанието, структурата и цялостния план за изпълнението на проекта, в края на 2015 г. се сформира и нарочен научно-изследователски екип, включващ освен специалисти от двете партниращи си институции още и специалисти от Музея на гурбетчийското градинарство в Лясковец и от Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. През 2017 г. като партньори са привлечени и учени от исторически музей „Йожеф Коста“ в град Сентеш, от Славянската катедра при Сегедския университет и от Балканския институт при Печкия университет. От края на 2018 г. в екипа се включи и Историческият музей в град Горна Оряховица (Фиг. 1).

---

² Важно е да се отбележи, че в етнографския си фонд Регионален исторически музей – Велико Търново съхранява богата колекция от снимки, документи, книги, инвентар и различни други материални ценности на градинари гурбетчии. Причина за това е, че великотърновският край е „изпратил“ в странство изключително много хора; че най-продължително и най-мощно е гурбетуването на градинари точно от селища в Търновско, Лясковско и Горнооряховско.

Фиг.1. Научно-изследователският екип на проекта „По пътя на българските градинари“ при разработването му (декември 2015 г., гр. Будапеща)

Видно е че още със създаването си проектът е отворен. Допълнително трябва да се спомене, че и самото му реализиране предполага привличането на разнообразни научно-изследователски, културни и образователни институции и специалисти, от което става ясно, че в него винаги ще има място за още съмишленици, подкрепящи идеята за споделяне и преживяване на общото културно наследство на градинарите-гурбетчии, опазването му като ресурс за устойчиво икономическо и културно развитие, както и вписването му в полето на разнообразната европейска идентичност.

Всъщност проектът има за основна задача издирването и събирането на материални и нематериални свидетелства за българското гурбетчийско градинарство, съхраняването на историята на българските градинари-гурбетчии, както и популяризирането и развиването на създадените от тях исторически, стопански и културни връзки между европейските народи. Работата по тези изследователски задачи трябва да доведе до постигането на главната цел на проекта, а именно културният маршрут „По пътя на българските градинари“ да стане част от Европейската програма „Културни маршрути“, т.е. траен и развиващ се във времето научно-изследователски и туристически „път“, показващ една много интересна, но недостатъчно позната страна на българското в рамките на общо европейското културно-историческо наследство.

От целта и задачите на проекта се вижда, че насоките, които са набелязани в изпълнението му съвсем не са малко. Освен това те са

съобразени с и се базират на основните изисквания, установени от Съвета на Европа за културни маршрути:

- Научноизследователски разработки;
- Подчертаване на паметта, историята и европейското наследство;
- Културен и образователен обмен на млади европейци;
- Съвременни културни и артистични практики;
- Културен туризъм и устойчиво културно развитие.

Първата инициатива, с която се дава и официален старт на проекта през 2016 г. е представянето в България на мобилна двуезична (на български и унгарски език) изложба със същото заглавие – „По пътя на българските градинари“.

Тя е създадена по повод 100-годишнината на Дружеството на българите в Унгария, а неин автор е директорът на Изследователския институт на българите в Унгария г-жа Моника Тютюнкowa (Фиг.2).

Фиг.2. Мобилна изложба „По пътя на българските градинари“ в музей „Възраждане и Учредително събрание“
(юли-август, 2016 г., гр. Велико Търново)

В основата на изложбата са няколко големи табла, които, чрез много фотографии, документални свидетелства и текст, проследяват важни моменти от живота на българските градинари-гурбетчии в Унгария. Между тях са пренасянето на унгарска територия на водното колело (долапът) като поливно съоръжение, всекидневието на градинарите и развитието на градинарските сдружения, учредяването на Дружеството на българите в Унгария, построяването на Българския културен дом там, основаването на българската църковна община и на българското училище в Будапеща и др. Редно е да се спомене още, че всяко издание на изложбата в България се отличаваше със своя специфика – показвани бяха допълнителни експонати от музейни фондове и архиви. На всяко експониране бяха организирани срещи с наследници на градинари-гурбетчии.

Изложбата „По пътя на българските градинари“ обиколи не малко селища в страната (Велико Търново, Шумен, Поликраище, София, Пловдив, Смолян и др.), като по този начин не само трасира един своеобразен културен маршрут, но и провокира не малко хора, свързани по някакъв начин с някогашните градинари-гурбетчи, да се върнат към спомена за предците си и да потърсят материални свидетелства на паметта, останали им в наследство от тях (Фиг. 3, 4).

Фиг. 3. Откриване на изложбата „По пътя на българските градинари“ в Регионална библиотека „Стоян Чилингиров“ (10.09.2016 г., гр. Шумен)

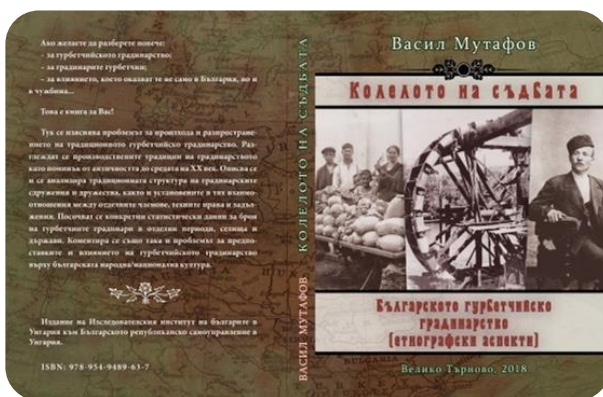

Фиг. 4. Откриване на изложбата „По пътя на българските градинари“ в Унгарския културен институт (17.11.2016 г., гр. София)

По този начин се разшириха и се задълбочиха проучванията в архиви, музейни фондове, библиотеки и др.; създадох се живи човешки контакти; оформиха се трайни изследователски теми.

Като друга много успешна инициатива в рамките на проекта трябва да се отбележи подготовянето и издаването на книгата „Колелото на съдбата“. Българското гурбетчийско градинарство (етнографски аспекти)“.

Неин автор е дългогодишният музейен уредник и сериозен изследовател на традиционното гурбетчийско градинарство в България д-р Васил Мутафов (Фиг. 5).

Фиг. 5. Монография на д-р В. Мутафов „Колелото на съдбата“ Българско гурбетчийско градинарство (етнографски аспекти)” 2018 г.

В своето изследване той фокусира погледа си както върху произхода и разпространението на явлениято, така и върху влиянето и следата, която българските градинари гурбетчии оставят не само в нашата страна, но и навсякъде, където са упражнявали своята трудова дейност. В книгата си авторът прави подробна историко-етнографска характеристика на гурбетчийското градинарство, като се разкриват слабо известни страни на коментирания проблем. В нея той разглежда производствените традиции на градинарството като поминък от античността до средата на ХХ век. Описва и анализира традиционната структура на градинарските сдружения и дружества, както и установените в тях взаимоотношения между отделните членове, техните права и задължения. Посочва конкретни статистически данни за броя на гурбетчиите градинари в отделни периоди, селища и държави.

Коментира също така и проблема за предпоставките и влиянието на гурбетчийското градинарство върху българската народна/национална култура. За отбелязване е, че премиерно книгата бе представена на 18 октомври 2018 г. в Будапеща в сградата на Българското самоуправление на ул. „Байза“ 44.

Водещ на събитието е председателят на Българското републиканско самоуправление в Унгария д-р Данчо Мусев – факт, който още веднъж потвърждава сериозната оценка и значимостта не само на труда на д-р Мутафов, но и на целия проект „По пътя на българските градинари“. (Фиг. 6).

Фиг. 6. Представяне на монографията на д-р Мутафов в Будапеща

За България премиерата на „Колелото на съдбата“. Българското гурбетчийско градинарство (етнографски аспекти)“ е реализирана на 21 ноември 2018 г. във Велико Търново – в музей „Възраждане и Учредително събрание“. (Фиг. 7).

Фиг. 7. Представяне на монографията на д-р Мутафов във Велико Търново

На това представяне гостуваха не само жители и гости на старата столица, но и не малко колеги на д-р Мутафов. За съжаление, месец преди отпечатването на книгата той напусна този свят, на 74-годишна възраст.

Освен следващи представяния на книгата на д-р Васил Мутафов, както и гостувания на мобилната изложба „По пътя на българските градинари“ в страната и чужбина, проектът има планирани и още инициативи по няколко направления:

1. Натрупване и систематизиране в архив на неизвестни или малко известни факти от историята на българското гурбетчийско градинарство в миналото и сега.
2. Подготвяне и издаване на: Сборник с материали от тематична научна конференция; Дву/триезичен документален албум; Конкретни тематични дипломи, свързани с градинарството като стопански отрасъл, с градинарската кухня и др.; Документални и учебни филми; 3D изложба и др.
3. Изготвяне на културно-образователни програми и сериозни интерактивни образователни игри, насочени предимно към деца и млади хора.
4. Търсене на възможности дейностите по проекта да бъдат свързани с арт-изяви (фестивали, концерти, пърформанси) и други утвърдени културни инициативи по места (празници на селища, изложения, исторически възстановки и т.н.), с цел създаване на непосредствени и разнообразни контакти и развитие на културния туризъм.
5. Търсене и привличане на още научно-изследователски, културни и образователни институции, свързани с темата на проекта в страни от Западна и Източна Европа, с цел лансиране и затвърждаване на ценността на пътя във всичките му проявления (изследователски, образователни, емоционални, икономически), като вид културно наследство.
6. Търсене и привличане на частни стопански и нестопански организации (ресторантьори, хотелиери, туристически агенции, туроператори и др.) с цел създаване на ясно определена мрежа от тематично свързани културно-образователни и туристически обекти и/или непрекъснато трасе.

Работата по тези направления би утвърдила проекта „По пътя на българските градинари“ като трайно развиващ се културен продукт, който изявява споделеното европейско наследство, проследявайки историята на българските градинари-гурбетчии, техните миграции и разпространението не само на българския опит и достижения в градинарството и зеленчукопроизводството, но и обмена на общоевропейски материални и нематериални културни ценности.

Така „Съвместната ни работа може да се нарече исторически дълг на съмишленици и приятели, защото българските градинари-гурбетчи в Унгария са онези хора, които са създали безспорно полезни и истински толерантни модели на междуетническо общуване, за което трябва да сме им благодарни и да почетем постиженията им подобаващо, създавайки и реализирайки успешно този проект.“³.

Литература / References

- Changova-Menihart, P. (1989).** Pod slanceto na Ungariya: ocherk za stopanskata deynost na balgarskite gradinari (1720 - 1980) (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria, 1989 // [Чангова-Менихарт, П. Под слънцето на Унгария: очерк за стопанската дейност на българските градинари (1720 – 1980). София, 1989].
- Ganeva-Raycheva, V. (2004).** Balgarite v Ungariya - problemi na kulturnata identichnost (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria, 2004 // [Ганева-Райчева, В. Българите в Унгария – проблеми на културната идентичност. София, 2004].
- Geshov, Iv. (1888).** Nashite gradinarski druzhestva. In: Periodichesko spisanie na balgarskoto knizhovno druzhestvo (in Bulgarian), year VI, book XXVII, Sredets, Bulgaria, 1888 // [Гешов, Ив. Нашите градинарски дружества. – В: Периодическо списание на българското книжовно дружество. Год. VI, Кн. XXVII. Средец, 1888].
- Ginchev, Ts. (1887).** Nyakolko dumi ot istoriyata na nasheto gradinarstvo (bahchovandzhilak) i za uredbata na gradinata. In: Trud (in Bulgarian), book I, Veliko Tarnovo, Bulgaria, 1887 // [Гинчев, Ц. Няколко думи от историята на нашето градинарство (бахчованджилък) и за уредбата на градината. – В: Труд. Кн. I. Велико Търново, 1887].
- Gyurov, Al. (2001).** Edinadesetvekovnoto balgarsko prisastvie v Ungariya (in Bulgarian). Budapest, Hungary, 2001 // [Гюров, Ал. Единадесетвековно българско присъствие в Унгария. Будапеща, 2001].
- Penchev, Vl. (2017).** Balgarskite obshtnosti v Sredna Evropa. Formirane, bituvane, identichnosti (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria, 2017 // [Пенчев, Вл. Българските общности в Средна Европа. Формиране, битуване, идентичности. София, 2017 и др.].

---

³ Из словото на д-р Данчо Мусев, председател на Българското републиканско самоуправление в Унгария от 2002 г., пред изследователския екип на трансграничния проект за културен маршрут „По пътя на българските градинари“, изказано по време на първата работна организационна среща в гр. Будапеща на 10 декември 2015 г.

- Peykovska, P. (2011).** Balgarskite obshnosti v Ungariaya prez XIX-XX vek. Migratsii i istoriko-demografska karakteristika (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria, 2011 // [Пейковска, П. Българските общности в Унгария през XIX-XX век. Миграции и историко-демографска характеристика. София, 2011].
- Ruskov, I. (ed.), (2015).** Stopanski migracii, institucii i organizacionen zivot na balgarite v diaspora (Proceedings) (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria, 2015 // [Русков, И. (ред.) Стопански миграции, институции и организационен живот на българите в диаспора (Сборник доклади от научна конференция). София, 2015].
- Simeonova-Hargitainé, P. (2004).** Gradinarskata kultura i deynost na balgarskite gradinari v Ungariya (in Bulgarian). Budapest, Hungary, 2004 // [Симеонова-Харгитаине, П. Градинарската култура и дейност на българските градинари в Унгария. Будапеща, 2004].
- Sirakov, M. (1922).** Gradinarite ot Tarnovsko v stranstvo (studia) (in Bulgarian). Veliko Tarnovo, Bulgaria, 1922 // [Сираков, М. Градинарите от Търновско в странство (студия). В. Търново, 1922].
- Yankova, V. (2014).** Balgarite v Ungariya - kulturna pamet i nasledstvo. Izdanie na Republikanskoto samoupravenie na balgarite v Ungaria - Budapeshta (in Bulgarian). Sofia, Bulgaria, 2014 // [Янкова, В. Българите в Унгария – културна памет и наследство. Издание на Републиканското самоуправление на българите в Унгария – Будапеща. София, 2014].

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО: ОПАЗВАНЕ, ПРЕДСТАВЯНЕ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE: PRESERVATION, PRESENTATION, DIGITALIZATION

Научна поредица: брой 1(6), година V (2019)
Science series: volume 1(6), year V (2019)

ISSN: 2367-8038

Редактори
Петко Ст. Петков
Галина Богданова

Editors
Petko St. Petkov
Galina Bogdanova

Институт по математика и
информатика
БАН, България

Institute of Mathematics and
Informatics
BAS, Bulgaria

Материалите в сборника са обект на авторско право. Разрешава се безвъзмездното ползване на техни електронни/ хартиени копия само за лична употреба или с цел обучение, при писмено указание за липса на търговски намерения и пълно цитиране на текста от тази страница.

За копиране под друга форма, препубликуване или публикуване на сървъри се изисква писмено разрешение и/или заплащане.

This work is subject to copyright. Open and free use of digital/ hard copies of publications is granted only for personal or educational use, while there are written statement for not-commercial intention and full citation of the text of the current page. For any other reproducing types, re-publishing, photocopying, recording, or any other storage retrieval system/server is required written permission and/or fee.

© Авторски колектив, 2019

© Authors` Group, 2019

Технически редактори:
Николай Ноев, гл. ас. д-р
Калина Сотирова-Вълкова, ас. д-р

Technical editors:
Nikolay Noev, Assist. Prof. PhD
Kalina Sotirova-Valkova, Assist. Prof.
PhD